

**N.V. MAGZIJN “DE BIJKORF” te ROTTERDAM in noodgebouw
ondergebracht na het bombardement.**

STAGEVERSLAG 1 JAN.'43 – 1 APRIL '43

**Een letterlijk overgetypt stage (inclusief fouten en spelling);
verslag van mej. W.L. Sadée (Rotterdam 08-06-1918- Heiloo 09-09-2009)**

**Stage in kader van de opleiding van de R.K. School voor Maatschap te
Amsterdam (1940 – 1943)**

Het N.V. Magazijn “De Bijenkorf” is te A’dam gevestigd en heeft 2 filialen, waarvan het enen te Den Haag en het andere te Rotterdam gevestigd is. Het filiaal neemt een zeer zelfstandige plaats in – het heeft een eigen directie, eigen inkopers – alleen de hoofddirectie, die te A’dam gevestigd is, vraagt verantwoording aan de beide directies van Den Haag en Amsterdam. Het filiaal te Rotterdam, zoals het er nu staat, heeft veel van z’n grootte, z’n ruimte en z’n gemakken moeten inboeten, door het bombardement van 14 mei '40, waarbij ook “de Bijenkorf” viel. Zo gauw, toen het kon, trok men een noodgebouw op, zodat (de) wanneer de tijden weer normaal zullen zijn, ook dit noodgebouw weer omgetrokken zal worden en een nieuwe Bijenkorf uit haar assche zal herrijzen. Het was het plan, dat ik 3 mnd. als assistente van de soc. Vervangster, Mariette Welsing, zou werken. Zij beheerde de afdeling “Sociale Zorg” waarover later meer.

De Bijenkorf is in z’n inrichting en innerlijke constructie geheel Amerikaans. Men onderscheidt verschillende afdelingen, die allen een staf van personeel onder zich hebben. Zo ontstonden afdelingen als:

- 1) **de controle**, die de controle uitoefende op personeel zowel als publiek. Tot de controle hoorden, de portiers, de nachtwakers, diegenen die bij de personeelsingang zaten, zij die nachtdienst hadden enz. Het controle-systeem was uitermate geregeld en dusdanig geperfectioneerd, dat er van ontduiken geen sprake kon zijn. Ieder meisje had een bordnummer, wat ze bij haar intreden iedere morgen op moest hangen. Ontbraken er daarvan, dan werd dit door de controle boven bij het personeelbureau gemeld. De zaak kon dán pas door een employéverlaten, wanneer ze beneden bij de controle hun z.g. ‘passeerbewijsje’ konden laten zien, waarop de handtekening van hun afdelingschef en die van de leidster van het personeelsbureau stond. Zieke, die door het personeelsbureau twijfelachtig werden bevonden, werden ook door de controle bezochten er werd nagegaan of die ziekte wel of niet gesimuleerd was. Was hij inderdaad gesimuleerd, dan wachtte de betrokkene een stevige uitbrander van de directie. Naast het behulpzaam zijn bij de publieke ingang, kenden de portiers ongeveer al het personeel, zodat nooit iemand door de gewone publieke uit of ingang ontsnappen kon. Verder heerschte er nog een strenge controle op het publiek in de zaak. Steeds liepen er mensen van de controle in de zaak rond, met jas en hoed, zodat zij voor het publiek niet te herkennen waren.

De employé's mochten voor eigen rekening inkopen doen, waarvan echter het bedrag de helft van hun salaris niet overschrijden mocht. Bij ieder inkoop werd, net als bij het publiek, een bon aan de koper verstrekt. Ging de zaak 's avonds (*LvdH.: dicht*), dan moest ieder bij de ingang op een knop drukken, die willekeurig een rood of groen lichtje zien lieten. Was het rood, dan moest diegene, naar de desbetreffende controleur of controleuse, die de tas en alles onderzocht. Elk pakje, afgezien van waar het gekocht was, werd als diefstal gekenmerkt, wanneer er géén bon bij was. Verder was er dan nog een nachtploeg, die om een zekere tijd wisselde met elkaar, en 's nachts door de zaak patrouilleerde.

- 2) **Technische dienst** Waarvan den heer Nienhuis de chef was. Ook deze afdeling had weer verschillende aspecten; zo hoorde het liftpersoneel hiertoe. Verder al de mensen, die nodig waren bij de verwarming, de verlichting, herstellingen, enz.
- 3) **de huisdienst** dit was de afdeling, die de Hollandsche zindelijkheid overal moest betrachten. Als om 5 uur de zaak voor het publiek gesloten werd, kwamen deze overall-mannen met reusachtige vergers en wat zaagsel en dan werd ieder afdeling geveegd, wat iedere dag geen overbodige luxe was, aangezien het materiaal en vooral de grondbedekking van dit noodgebouw, erg veel opstuiwend stof veroorzaakte.
- 4) **het reclame-atelier** met als zeer kundig chef, den heer van Stralen. Deze atelier-mensen vormden een aparte afdeling, die het zéér druk hadden. Zij moetsen niet alleen de etalages verzorgen, maar ook alles in de zaak. Als een of andere afdeling eens iets pakkends voor het eigen artikel (*LvdH.: wilde hebben*), dan moest den heer van Stralen dat opknappen. Vooral tijdens de actie 'Idee en Daad' – waarover later meer – had hij zijn handen vol, wat dan ook ten volle gewaardeerd werd en waarvoor hij dan ook bij de uitslag (*LvdH.: van de best presterende medewerkers*) een extra beloning mocht oogsten.
- 5) **de overige ateliers** waaronder viel het hoeden atelier, confectie-atelier en corsetten-atelier. Deze ateliers lagen allemaal a/d achterkant, zodat ze voor het publiek onzichtbaar waren. Op ieder atelier werkte een 20.tal meisjes onder leiding van een hoofdjuffrouw.
- 6) **magazijnen**, ieder afdeling had z'n eigen magazijn. Op het eind van iedere week of naar behoefte, werd door de chef van de betreffende afdeling een lijst opgemaakt van de benodigde artikelen, die dan uit de diverse magazijns gehaald werd. Ook hiervoor gold een hele administratie
- 7) **calculatie** als goederen binnenkwamen, kwamen ze via de afdeling "aankomst goederen" naar de calculatie, waar alles ingeschreven en geprijsd werd.
- 8) **distributie** (*LvdH.: distributie systeem ingevoerd tijdens de oorlog om goederen 'eerlijker' te verdelen – alleen op bepaalde dagen kon men op bepaalde goederen kopen. Meestal werden die dagen in de lokale kranten bekendgemaakt*) in deze tijd van bonnen, was deze afdeling zeer druk. Bonnen van de levensmiddelen, afd. van de confectie en van iedere afdeling, waar bonnen geïnd werden, werden hier naar toe gestuurd, waar ze geordend werden en op vellen beplakt en zo naar de stadsdistributie verzonden werden.
- 9) **Boekhouding** Het hoofd van deze veel omvattende afdeling was drs. Schoorl. Hij was de chef van:
 - a) alle paktafels en kassa's
 - b) hoofdcassa – centraal cassa
 - c) statistiek
 - d) loonbureauWanneer de zaak gesloten werd, moesten alle employés, die iets met een kassa of paktafel te maken hadden, de kassa afsluiten. Er waren afdelingen, die eigen kassa's

hadden. Als in zo'n afdeling 3 juffrouws werkten, dan had ieder z'n nummer, dus in dit geval 1-2-3. Werd een bon aangeslagen, dan sloeg de desbetreffende juffrouw haar eigen nummer op de kassa aan, zodat dit nummer achter het bedrag van het gekochte zichtbaar was. S' avonds werd alles opgeteld en bracht iedere afdeling z'n geld boven naar de hoofdcassa. Hier werden van iedere dag fin. (LvdH.: *financiële*) staten gemaakt, zelfs van ieder week. Verder overzichten van een maand, die dan weer vergeleken werden met vorige jaren.

Niet alleen de afdelingen droegen hier iedere dag hun geld af, maar ook de expeditie, reimbourszendingen. De centraal-cassa, was de cassa. Waar het publiek bonboekjes kon halen, om zodoende het vervelende werk van bonnen schrijven te ontlopen. Ook kwamen daar de goederen van het personeel aan.

De statistiek en het loonbureau werkten veel samen, zij controleerden na het loonbureau, de salariskaarten. In de tijd dat ik op het loonbureau werkte, waren er juist verhogingen uitgekomen. Toen deze ingeschreven werden, controleerde de statistiek weer. In dit opzicht had het filiaal R'dam geen zelfstandige plaats. Er moesten lijsten met salaris, grondslagen, pensioenuitkering gemaakt worden, die voor A'dam bestemd waren, waar ze dan gecontroleerd werden.

10) Personeelbureau

Op dit bureau kwamen alle personeelszaken. Van aspirine geven tot ontslag en toetreding toe. Aangezien de voorman- voormalig bediende van de meubelafdeling later leider van het personeelsbureau – voor een paar maanden naar elders moest vertrekken (LvdH: 'Arbeit Einsatz?'), kwam mej. Goedhart, leidster v/h loonbureau, in zijn plaats. Het begon 's morgens al met de zieken te controleren, op bepaalde dagen kwamen sollicitanten, passeerbewijsjes om uit de zaak te kunnen moesten hier afgetekend worden, getuigschriften werden geschreven, kaartjes voor verschillende voorstellingen, chefs kwamen vragen om personeeladresveranderingen, veranderingen in de burgerlijke staat, ongevallen, enz. enz. Dit alles van circa 700 mensen waarborgt wel enig werk.

11) Correspondentiebureau

hier kwam de post binnen, die weer verder over de zaak gedistribueerd werden. Verder verzorgde dit bureau alle buitenlandsche post, die weggestuurd moest worden.

12) Sociale zorg

Op deze afdeling werkte ik 3 mnd o.l.v. M. Welsing. Zij zorgde voor diegenen, die het in materieel oogpunt niet best hadden. In deze tijd natuurlijk van veel belang. Verder was er dan ook, de zorg voor hen, die in het buitenland te werk waren gesteld. Verder was er speciaal ziekenbezoek voor naar b.v. kraamvisites of anderen gevallen. Deze afdeling van de "Bijenkorf" kon zich niet in populariteit verheugen, wat voortkwam uit een totaal verkeerd begrip van deze instelling. Oorspronkelijk was er geen Sociale Zorg, er liep alleen een juffrouw rond, die voor het z.g. pensioenfonds zorgde. Na de brand van '40 was hiervoor het 'steunfonds' in de plaats gekomen en dat betrof dus uitsluitend de gedupeerden. Deze laatste groep kwam alleen bij mevr. Schaap, de leidster van deze afdeling. Vlak daarop werd Mariette aangesteld als hoofd van de afd. Sociale Zorg en de employés, wier hersenen nogal traag werkten, zagen in dit nieuw opgerichte hetzelfde als een soort stempellokaal, waar degene die steun behoeften, ondersteuning verkregen. Gelukkig wint de erkenning meer en meer veld en er waren veel employés, die niet alleen in materieele nood maar ook in geest. Nood bij haar kwamen. De vormen van ondersteuning waren verschillende, dat lag aan degene die om ondersteuning kwam. Zo waren er een stuk of 10 – welk getal steeds wisselde – families, van wie natuurlijk één B.K. lid moest zijn, ondersteuning in de vorm van een 14-daagsche groentenzending. Ze konden dan in een bepaald tijdsbestek, die veelal voldoende was, voor 1 week. Voor deze zendingen moest dan steeds het benodigde aangevraagd worden bij het hoofd der groentendistributie te Den Haag. Aan andere employés, die uit een armoedig of arm milieu stamden, werden gratis consumpties in de cantine verstrekt. Deze mensen kregen dan in hun

partij.tijd, bij hun gewone voeding iets bijzonders, hetzij een appel, melk enz. Anderen werden weer geholpen door kleding, wat meestal uit het mag. Soc. Zorg kwam. Waren er b.v. costuums, jurken of andere kledingstukken of schoenen enz. die wegens een fout of schade niet aan het publiek verkocht konden worden, dan werd het meestal aan Soc. Zorg gegeven, die er genoeg gegadigden voor had. Verder was er ook wel eens een geldelijke ondersteuning aan een of ander, maar dat werd meestal niet gedaan. Iemand, die door het aanschaffen van iets noodzakelijks zoals kleding b.v. plotseling voor te grote financiële stroppen kwam, kon op Sociale Zorg een voorschot komen halen. Wie dus een voorschot moest hebben, moest zich tot S.Z. wenden. Bij deze overeenkomst werd altijd geregeld hoe en wanneer en in hoeveel termijnen afbetaald kon worden. De zorg voor hen die in het buitenland te werk waren gesteld en voor hen die achterbleven was veelomvattend. Alvorens ze vertrokken was er al het een en ander gebeurd. De 2de groep, die van ons weggingen mochten op kosten van de zaak voor f 25,- inkopen doen. Verder kreeg ieder nog een extra pakket mee, wat verschillende levensmiddelen voor op reis bevatte, verder schrijfwaren, een stapel kaarten, een boek, een doos insectenpoeder bevatte. Tevens nam iedereen een z.g. loonstaatje mee, waarop ze invullen moesten hoeveel ze per week ontvingen, welke onkosten waren enz. Tevens moesten de kostwinners-gehuwden, een machtigingsbriefje invullen waardoor zij hun vrouwen machtigden, geld te halen. Waren ze in Duitsland, dan bleef er toch geregeld contact bestaan, vooral ook door die fin. Regeling en verder werden er aan die employes, die het van eten en drinken slecht hadden, levensmiddelenpakketten gestuurd. Het aardige van dit alles was, dat er contact ontstond tussen de vrouwen der employés en Sociale Zorg. Zo gebeurde het dat Mariette voor petetante werd aangesteld, van een kindje wier vader in Duitsland werkte. De vrouw was Katholiek, maar deed er door de man niet veel meer aan. Door de plechtige doop, het medaille-tje, het kruisje boven het bedje, werd de moeder weer aan dat vroegere herinnerd en kwam het verlangen naar deze vroegere beleving, weer sterk op de voorgrond. Naast deze zorg, was er dan ook 's zomers het probleem van uitzenden. Diegenen, die het erg nodig hadden, werden grotendeels op kosten van de zaak uitgezonden. Meestal was dat gecombineerd met de vakantie uitzending van A'dam en Den Haag. Aangezien het laatste jaar, de opinies essentieel verschillend waren geworden, zullen de uitzendingen dit jaar vanuit R'dam gesepareerd gaan. Voor een enkele, die een extra-uitzending nodig hadden, werd deze individuele uitzending door de zaak bekostigd. Dit jaar zullen er ook gezinnen uitgezonden worden, maar natuurlijk alleen hén, die het om huiselijke omstandigheden zeer nodig hebben. Ik vermeldde reeds bepaalde ziekenbezoeken, die door Soc. Zorg verricht werden; daarbij kwamen dan nog veel privé-gevallen en voor iedere maand een maandrapport, dan zult u wel begrijpen, dat Sociale Zorg de hele dag druk werk had! Om nu wat meer de psyche van de verkoopster te kunnen begrijpen en wat met het echte publiek in aanraking te komen, ben ik 14 dagen winkelmeisje geweest in de afdeling 'schrijfwaren'. Er waren hier veel zieken en aangezien het in deze afdeling op bepaalde dagen erg druk kan zijn en er onvoldoende personeel was, kon ik prachtig in deze afdeling met z'n 1000 en 1 artikelen invallen. Het was erg aardig werk en het verkopen vlotte best; het publiek is niet meer kritisch en koopt maar kleine bloc.note's waar men vroeger f 0,25 voor betaalde of nog minder, met goed papier, gingen nu grif weg voor f 0,45 en dan met papier, wat meestal niet te beschrijven was. Ik werkte daar niet incognito omdat de meisjes mij al dikwijls in gezelschap van Mariette hadden zien rondlopen en direct al geprobeerd hadden, te weten te komen, wie en wat ik nu eigenlijk kwam doen. Ook werkte ik nog enkele weken op het loon en personeelbureau, waar het enorm druk was.

Wegens gratificaties moesten alle week en maandloonkaarten veranderd worden, waarvan het gevolg was, dat de ziektepremiegrondslag meestal vergroot werd, zodat de employé weer een nieuwe ziektepremie betalen moest. Aangezien A'dam op dit werk wachtte en er veel zieken waren, hadden we onze handen druk; zo leerde ik de

routine van een telmachine. Het personeel-bureau was altijd druk bezet. Iedere week kwamen er sollicitanten voor allerlei afdeling. Zij moesten een sollicitatie-formulier invullen, nadat ze door de schriftelijke, die hieraan vooraf moest gaan, door de directie opgeroepen werden. Het hoofd van het personeelbureau, mej. Goedhart, sprak dan eerst met ze, om een totaal-indruk te krijgen en leek het haar nu iets, dan moste de sollicitantediezelfde middag terugkomen, om zich door mej. Lieuwen, de instructrice van het bedrijf, te laten testen. Dat testen bestond dan uit, wat rekensommetjes, geheugenproeven, dictee met moeilijke woorden en een onderzoek naar de algemene ontwikkeling. Hier waren ontzettende fouten meegemaakt en je vroeg jezelf af of de school inderdaad nog wel een onderrichtende taak heeft. De woorden als Mathenesserlaan, parfumeriën, hoofdcassa waren de grootste struikelblokken in het dictee. Van algemene ontwikkeling kwam meestal ook niet veel terecht en toch moesten ze nemen, aangezien er grote personeelhood was. De taak van de instructrice was ook nog leerling-verkoopsters in materialenkennis te instrueren. Daar kwam van alles bij natuurlijk. Zo had ze momenteel een leerling, die erg Rotterdamsch praatte en wat ze nu probeerde wat beter te maken. Om op het personeelbureau terge te komen, daar kwamen ook alle zieken, die hersteld waren. Hier kregen ze dan een z.g. doktersbriefje, waarmee ze s' avonds om 5 uur bij onze bedrijfs-dokter op spreekuur moesten komen. Het administreren van al de employés, die om de een of andere reden niét op de zaak waren, kostte enorm veel tijd: alles werd geregistreerd. Dit was zo in het kort alles wat ik op de 'Bijenkorf' mocht doen. Toch ben ik het volgende nog vergeten. Onder het personeel werden er van tijd tot tijd 'acties' uitgeschreven. Zo was er vroeger eens een actie, waarmee ze de reinheid in de zaak op hoger peil wilde brengen, aangezien de Cemsto, het schoonmaakbedrijf dit altijd deed. Het personeel moest in deze actie hun eigen afdeling schoonhouden. Het spaarde de directie vele duizenden guldens uit voor het schoonmaakbedrijf. Begin Februari was er de actie "Idee en Daad". Deze actie was groots opgezet en met prijzen voor de beste afdeling. Deze actie duurde 4 weken, waarin een groeiende activiteit onder het personeel werd waargenomen. Het woord 'Idee' wil zeggen oorspronkelijkheid; n.l. oorspronkelijkheid, originaliteit in het naar voren brengen van het artikel uit de afdeling.

==== **IDEE en DAAD** ===== (p. 20 illustratie mej. W.L. Sadée)

'Daad' wil zeggen, in je daen tegenover het publiek, tegenover je collega's zó correct te zijn, dat het publiek tevreden is en de collega's óók correct en vriendelijk worden. Vooral de laatste opgave was zeer moeilijk aangezien het gebrek aan productiemiddelen en levensmiddelen steeds nijpender werden het publiek zich dikwijls in haar eischen niet aanpaste. Om dan altijd vriendelijk te blijven, alle activiteit te ontplooiën t.a.z. van het mindere kwaliteitsproduct of surrogaat, was dikwijls verbazend moeilijk. Er waren 2 jurij's aangesteld, waarvan de een geheim was en aangezien Mariette in deze laatste zitting had, heb ik alles goed kunnen zien. Ieder jurijlid kreeg een beoordelingslijst, wat ze iedere week, met punten, in moesten leveren. Beoordeeld werden; a) de houding in rust b) de houding tegenover collega's c) de houding tegenover het publiek. We hebben als geheim jurij-lid vaal kunnen beoordelen en veel kunnen becritiseeren, want het was lang niet allemaal best. Vooral de houding in rust scheen een moeilijke opgave te zijn. Er waren verkoopsters, die zich in deze tijd opmaakten of bijschminkten, anderen kamden de haren of poetsten de schoenen!

Aangezien in het jaar 1943, tal van employé's 12½ jaar aan de zaak verbonden waren, was het plan opgevat om al deze mensen in één groot feest te huldigen. Zo was het in Amsterdam en Den Haag gegaan, zo moest het ook in R'dam. Vele employé's moesten naar het buitenland en nog andere interne dingen, maakten dit groots opgezette feest met zangen dans en toneel niet doorging en het een zuiver intiem karakter had. Dit feest had 15 maart plaats en tevens zou de uitslag van de actie "Idee en Daad" bekend worden gemaakt. Het werd een ontzettend aardig feest, met veel toespraken en cadeaux uitreiken vóór de pauze aan de jubilarissen en

jubilaressen. Ieder kreeg een zilveren servet en vingerdoekring in een zilveren Bijenkorf-embleem.

(LvdH: illustratie Bijenkorf én circulaire nr 110/30/144 d.d. 9 Maart 1943 én 'warme hapjes kaart')

Ná de pauze was er de prijsuitreiking van 'Idee en Daad', waarbij de parfumerie-afd. terecht de eerste prijs haalde, die in geledelijke belang bestond. Het was een kort feest, maar vol sfeer. Dit was alles zo over het geheel; in dus 3 maanden heb ik een massa gezien en geleerd op alle gebied, waarvan ik ten volle van en wil profiteren in mijn hopenlijke toekomstige loopbaan!

Uit de brieven die mijn moeder W.L. van der Hoeven-Sadée schreef tussen 1 januari en 1 april 1943 aan haar toenmalige verloofde arts i.o. F.M.M. van der Hoeven, komt af en toe een ander beeld naar voren, dan zij in haar 'officiële scriptie' voor de R.K. School voor Maatschappelijk Werk in Amsterdam schreef. Het is niet duidelijk of er sprake van censuur is, want zelfs in deze privé brieven beschrijft zij zaken toch wel erg omfloerst.

- 1) **Brief 2 februari 1943:** "Zojuist luchtbeschermingsoefening beëindigd. Ook wij moesten eraan geloven. In de zaak gingen de sirenes en iedereen most naar de schuilkelder. Daar sprak door een microfoon de directeur. Maar vóórdat je die schuilkelder vanuit de 5de étage bereikt hebt, kan er al een massa gebeuren. Enfin dat pleziertje hebben we ook weer gehad."
- 2) **Brief 11 februari 1943:** "Gisterenmiddag was er in de Bijenkorf niet veel te doen, aangezien ze mijn tel-machine hadden weggenomen. Wist je, dat ik al 1½ week bezig ben, met loonlijsten aan het opstellen, waar ik weinig van leer en wat echt beroerd werk is!"
- 3) **Brief 17 februari 1943:** S' middags was het weer verkopen, erg druk maar toch ook leuk, ofschoon de juffrouw verkoopsters zich weinig uitspreken en dat komt natuurlijk omdat ik niet incognito werk en ze dus achter mij, steeds Mariëtte en dus Sociale Zorg zien. Het praatje over het weer, de beroerdigheden v/d chef vormen de stof van de toch al spaarzame gesprekken. S' morgens is het nooit zo druk, maar s' middags wel. Van veel dingen weet ik nu wel de plaatsen of ze het hebben of niet, maar zoals gisteren had ik een klant, die mij allerlei dingen vroeg, die ik niet wist en dan moest ik steeds zeggen: "Wacht U even, ik zal het voor U vragen". Het verkopen gaat wel goed vooral de afd. waar ze kinderteken en kleur en plakboeken verkopen. Je hebt ontzettend aardige mensen, maar ook verschrikkelijke. Je ziet nu eens hoe prettig het is, aardig en vriendelijke te zijn in je optreden. Alleen tegen buitenlanders verstrak ik en ik geloof als je me dan zou zien, dan zou je m'n houding als 'hautain' kunnen kwalificeren".
- 4) **Brief 24 februari 1943:** "...de 'brief' (LvdH: *geen nadere inhoud beschreven; mogelijk over verplicht werken in Duitsland of misschien van kardinaal de Jong?*) van Zondag mocht Vader even in zijn bezit hebben, zodoende hadden we de gelegenheid ze nog eens te horen. Er blijft echter een moeilijkheid n.l. in welke zaken dit verbod geldt. De vraag is of het geven van arbeidslijsten door een directie óók onder deze categorie valt. Hierover bestaan weer verschillende interpretaties van diverse geestelijken. Bij ons gaan er 53 naar de keuring!! Wat een getal hé, gelukkig jongere jongens en vaders van kleine gezinnen".
- 5) **Brief 10 maart 1943:** "Verleden week vertrokken er + 15 mensen van ons naar München. Nu schijnt vannacht München zo gebombardeerd te zijn, wat ontzettend beroerd hé"... "Ik ben op het ogenblik weer op het personeelsbureau veel werk. Door verhoging van week en maandsalarissen moeten de verschillende ziektenpremies en loonbelastingen veranderd worden. Morgen komen er een aantal sollicitanten, waarmee gepraat wordt. Bij deze bespreking mag ik tegenwoordig zijn".
- 6) **Brief 16 maart 1943:** "Het feest was ontzettend aardig. In de trein ontmoette ik al 2 juffrouws, waar ik mee samenreisde naar Rotterdam. Vóór de pauze waren de

jubilarissen en jubilaressen aan de beurt en ná de pauze was er de prijsuitreiking van Idee en Daad. Het was niet overdreven, maar erg gezellig. Toch merk je bij zulke gelegenheden toch wel, dat deze mensen een heel ander genre zijn als (?) fabrieks kinderen, die bezig gehouden moeten worden, om het peil nog enigszins te handhaven”.

7) **Brief 2 april 1943**: beginnen met het schrijven van mijn scriptie.

Literatuur:

- 1) Sadée, W.L. ; “stageverslag 1 januari – 1 april 1943 - letterlijk overgetypte teksten (inclusief fouten en spelling); Stage in kader van de opleiding van de R.K. School voor Maatschap te Amsterdam (1940 – 1943)
- 2) Nederland, 's-Hertogenbosch Stadsarchief (= NL-HtSA) Archiefnummer 1092 : Correspondentie van der Hoeven – Sadée, 1938-1948, invnr. 1092
- 3) Nuenen, van, J.; “Bijenkorf 150 jaar; de geschiedenis van een iconisch warenhuis”; Stichting Cultureel Erfgoed de Bijenkorf; sept. 2020; 816 p.; ISBN 9789088160356.
- 4) Deelder, J.A.; “De Bijenkorf Rotterdam 1930 – 2005”; 2005; ISBN 90-72971-80-9.
- 5) Website: [Welkom - De Bijenkorf in oorlogstijd \(cultureelerfgoeddebijenkorf.nl\)](http://www.cultureelerfgoeddebijenkorf.nl)
- 6) <https://www.cultureelerfgoeddebijenkorf.nl/150-jaar-intro-magazine> => [Welkom - De Bijenkorf in oorlogstijd \(cultureelerfgoeddebijenkorf.nl\)](http://www.cultureelerfgoeddebijenkorf.nl) => [Het bombardement op Rotterdam - De Bijenkorf in oorlogstijd \(cultureelerfgoeddebijenkorf.nl\)](http://www.cultureelerfgoeddebijenkorf.nl) => [stageverslagsafdee1943rotterdam \(foleon.com\)](http://www.foleon.com)